શ્રી

અભિજ્ઞાન શકુન્તલ નાટક

શ્રી મન્મહા કવિ કાલિદાસનું રચેલું

તે ઉપરથી

શ્રી

અભિજ્ઞાન શકુન્તલા મનોરંજક અને તરેહવાર ગાયનરૂપી

ગુજરાતી ઑપેરા

રચનાર

... એ ...જી મુરારજી તથા કેશવજી ખેરાજ

સુચના.

આ ચોપડીનો અખત્યાર માલીકોએ પોતે રાખ્યોછે માટે તે અમારી રજા વગર ભાષાંતર અથવા છપાવવો તથા છાપવો નહીં.

લા૦ ઓ. મુ. તથા [illegible].

પ્રસ્તાવના

મુંબાઈ તેમજ બહારની શોખીલી આલમને હું નમ્ર સ્વભાવથી કહુંછું જે આમારો શ્રી અભિજ્ઞાન શાકુન્તલાનો મનોરંજક અને નહેરેવાર ગાયનોરૂપી ઓપેરા મારો લાંબો વખત થયો છપાવવાની ખાયશ થઇ હતી. પણ આગળ મારો, રંગીલું જોડું છેલબટાઉ મોહના રાણીનો મનોરંજક અને દિલચમન ગાયનોરૂપી ગુજરાતી ઓપેરા છપાઈ બાહેર પડ્યા તેથી આ ઓપેરા રહી ગયા તે મેં હમણાં મારા મિત્રોની મદદથી છપાવી બહાર પાડ્યા છે તેમાં ભૂલ ચૂક હોયતો સુજ્ઞ વાંચનારોથી માફી મળવાની આશા રાખુંછું કેમકે [illegible] થી અથવા કવેશ્વર હોવાનો દાવો કરતો નથી, કેમકે શાએરનાં આહોળાં ચોગાનમાં ઉતરવા જેટલી હિંમત કે કુશ[illegible] નથી, ફક્ત મારો પોતાનો તથા મારા મિત્રોનો તેમજ નાટકના ખરા શોખીનોનું શોખ પુરો પાડવાના હેતુથી બનતી કોશિસ લઇને નાટક ખરા આકારમાં છપાવી પ્રગટ કર્યાછે.

☞ આશાછે કે ગાયનના ખરા શોખીનોથી પુરતો આશરો મળશે.

લા૦ મો૦ મુ૦ તથા કે૦ બે૦

અભિજ્ઞાન શકુન્તલા

નાટક પાત્ર.

દુષ્યન્ત..............ભરત ખંડનો રાજા

વિદૂષક ....રંગલો અથવા મશ્કરો

કણ્વ ....આશ્રમના ઋષિ શકુન્તલાને ઉછેરી મોટી કરનાર

શારંગરવ ...
શારદ્વત ... } ......કણ્વ ઋષિના આશ્રમમાંના બ્રાહ્મણ

મિત્રાવસુ ....રાજાનો શાળો તથા નગરનો કોટવાલ.

માધવ ....રાજાનો રથ હાંકનાર સાથી

જાનુક ...
સૂચક ... } ......બે પટાવાળા

માતલિ..............ઈન્દ્રનો સારથી

સર્વદમન ....દુષ્યન્ત રાજાનો પુત્ર શકુન્તલાના પેટનો

કશ્યપ ....ઋષિ મારીચિનો પુત્ર અને બ્રાહ્મનો પૌત્ર

શકુન્તલા ....વિશ્વામિત્રની મનકા અપ્સરાના પેટની છો-
કરી, કણ્વ ઋષિએ ઉછેરી મોટી કરેલી તે

પ્રિયંવદા ...
અનસુયા ... } ......નાહાની છોકરીઓ, શકુન્તલાની સહિયરો

ગૌતમી ....આશ્રમની સ્ત્રીઓમાં વડીલ

ઇત્યાદિ, ઇત્યાદિ.

પ્રથમ અંક

—oo—

સર્વે મળિ ઈશ્વર પ્રાર્થના કરેછે.

(છે જન પાલક ટાડક દુઃખનું એ રાગ).

સર્વે—જગ કરતા પ્રભુ પરમ કૃપાલું
વિનવીએ તુને દયાલુ
સુભ મુરતે તારૂં નામ
સંપજતુંછે એમને કામ
તારી અમને પુરણ હામ
સહુને આપ સદા આરામ
સઉ દુનીયામાં તું એકલો— જગ
ગુણપતી ગજાનંદ કરગરી (બે વાર)
સહુ નમીએ છેઐ [illegible] વાર
સાંભળજો તમે પ્રતી પાળ
અમે તારા નાના બાળ
અમપે થાજો તમ કૃપાળ
સહુ દુનીઆમાં તું એકલો— જગ
કુલ્લી ઓપેરા છે આ કુંપની
મદદ માગે તારી
સરવેને તું સુખ આપ
સંકટ સરવેનાં કાપે

સદગુણ શકતને આપે
સહુ દુનીઆમાં તું એકલો—   જય

પ્રવેસ પેહેલો

સ્થળ તપોવનમાં જગલ.

અંગ્રેજી રાગ

(Lucy [illegible]...એ રાહ)

રાજા...(અંદરથી) સબર સબર સબર, લગામ તું તો ધર
મૃગ જાયછે સામને તુ શારથી સબર

માધવ...(અંદરથી) રાજા દુષ્યાન્ત મે રોકીછે લગામ
તમારા હુકમનો—હું તાબેદાર ગુલામ

(રાજા દુષ્યન્ત તથા તેનો સારથી હાથમાં તીર લઇ પ્રવેશ કરેછે)

(એજ રાગ)

રાજા...(આંગળીથી) જો જો જો જો જો—પહેલો જાયછે
માધવ...(સામે જોઇ) હા હા હા હા હા—તેનો જાયછે
રાજા...(તીર ચડાવી) ચડાવું છું હુ તીર મારૂં પેહેલો મૃગ
માધવ...(આંગળીથી) તેતો ઝાડીમાં—થઈ ગયો ગરક
રાજા...(આંગળીથી) પેલાં સામને કોણ આવેછે
માધવ...(સામે જોઇ) તેતો કોઈ સન્યાસી દેખાયછે

(જોડની ઝાડીમાંથી બે સન્યાસી પ્રવેસ કરેછે

પદ (ઝીંઝોટી)

(નાથ કૈસે ગજકો બંદ...એ રાગ)

સન્યાસી–રાજ તોરે બાનકો કાહે ચડાવે, કાહે કાલી હીરન દુઃખાવે–રાજ
હીરનબાલકો શકુન્તલા પાલી ઉસકો કાહે સતાવે
મૃગ લોહીસે તીરકો કાહે લાલ લોહીમેં રંગાવે — રાજ

સન્યાસી સાધુ રહેવે યાહાં પે, સૌ રામ નામ ગાવે
ગુરૂ હમારો તીર્થકો ગયો હવ જો કણ્વરૂષિ કહાવે —રાજ

ચલીએ હમારે સંગ મઠમેં, વે હવ નદીકે ઠામે —
શકુન્તલા હવ કણ્વકી પુત્રી, તોકો મહેમાન બનાવે— રાજ

(રાજા દુષ્યન્ત તીર ભાથમાં નાખી હાથ જોડીને

મણિદીપ છંદ

(શ્યામ ચરણ સ્મરણ મિત્ર—એ રાગ)

રાજા...પ્રિતી ગ્રહ કરૂં, ઋષિજી આભાર તમારો
અન્ય અજાણે થયું તેમાં ક્ષમા દો—	પ્રિતી

આપ આજ્ઞાથી થયું ધરમે નિધાન
નહીંતો નિષ્ઠે ફરૂં, કામ થાએ આ ઠામ— પ્રિતી

શાન્ત શકલ આરંભ છે બહુ દુર
તેડી જાવુંછું આપનાં આશ્રમે જરૂર— પ્રિતી

પ્રવેસ બીજો

સ્થળ તપોવનમાં બાગ.

(રાજા દુષ્યન્ત પ્રવેસે કરેછે—બાગને જોહી વખાણ કરેછે)

હરી ગીતી

(ગજિઆમણી ગુજરાત જોવા જોગ—એ રાગ)

રાજા... અદ્ભૂત સ્માન સ્વર્ગ રમણિક રતન જડીતરે
માંહે વૃક્ષ ગટા તોરછે છુટાં ફુવારા અંતાસ્રેરે— અ
કંઇક કમલ કુસુમ ખિલ્યા કિલ્લા કલ કલી રહ્યા
મધુર વચન વદે વદને વિવેકથી વહાલાં થયા— અ

(એટલામાં અંદરથી અવાજ આવેછે) (ઓ બગીઆ જોવાને ચાલો બેનીઓ મારી રે આએ બાગમાં ફૂલ ખિલ્યાંછે, છુટા ફૂલ ફુલ વાડીરે) (રાજા સામે જોઇને)

ગજલ કજીગડા,

(આજ જીસે તેરે બચતા હમે તરા...એ રાગ)

દુષ્યન્ત... આવેછે અવાજ સુશ છે, વનીતા જાનરે— (બે વાર)
સ્ત્રીઓ સુંદર દેખાયછે ખરે ખાતરે
સુગંધી લેવા બાગે આવેછે સરવે સાથ રે— આવે

(રાજા દુષ્યન્ત કરણની ઝાડની પછવાડે સંતાઇ રેહેછે,)

(શકુન્તલા તથા સાહેલીઓ પ્રવેસ કરેછે).

દાદરો.

સુન કસરાક મીઠા ગુણી બાગરે—એ રાગ.

સરવે—એ બગીચા જોવાને ચાલો બેનીઆ મારી રે
આએ બાગમાં ફુલ ખિલ્યાં છે—
જુઈ ફુલ ફુલ વાડી રે—એ બગીચા
બેડલાં ભરી ભરી પાણી પાવો—
જેથી વધે ફુલ વાડી રે—એ બગીચા
સોગાબિત પુષ્પ ખિલ્યાછે—
જાઈએ સુગંધી શારી રે—એ બગીચા
ચંપો ચંબેલી ચડીછે વલી—
બધી અભરત વેલ સારી રે—એ બગીચા

(સરવે પ્રવેસ કરેછે)

(ગૌતમી હાથમાં છાબડી લઈ પ્રવેશ કરેછે, શકુન્તલા ફુલ વેણીને ગૌતમીની છાબડી ભરેછે તથા કેટલીએક ફુવારાના હોજમાંથી પાણી ભરીને ઝાડોને પાએ છે તથા કેટલીએક ફુલ શકુન્તલાને વેણાવે છે. રાજા દુષ્યન્ત, શકુન્તલા તથા શાહેલીઓ ન દેખે અને એમ કરીને રાજા બાહેર પ્રવેશ કરે છે શકુન્તલાને જોઈ વખાણ કરે છે)

માલીની છંદ :

રાજા—કુમારીકાં કાન્તા ઊમગે ફરે છે

ચપલ પદતો—પ્રેમનાં પડછે— કુમારીકાં

વેણીપાણી ઓપે શું મણી

મેહેરી રહી છે શકલ શ્રપ્પી— કુમારીકાં

સુરસ શબ્દ ગંગને ગાજે

સુણી વરણી કોકીલ બાજે— કુમારીકાં

ચાલ ચપલ જોઈ—હંસ હારે

ભરી ઉમંગે કોમલ કરારે— કુમારીકાં

(એટલી વારમાં ગુલાબના ઝાડમાંથી ભમરો ગાજુ ગણતો ઉડી શકુન્તલાને મુંજવા લાગ્યો.

કુમરી—પરજ

(મારી અંખીઆ ફરકન લાગી—એ રાગ)

શકુન્તલા—દેખો દેખો બેનીઓ મધુકર

શતાવે છે—મુને અધીક

નીકાલો એને બાગ બહાર — દેખો

બદને ભુમાવી ગુંજ ગુંજ મરી

જાણ થઈ મુને એની પર—દેખો

(સાહેલીઓ પાસે આવી રૂમાલથી ભમરને મુંઝાવતો ઉડાવે છે.

ગીત

(અરે લાલ દેવ ઈશ તારૂં જલદ આ—એ રાગ)

પ્રિયંવદા—મરે ડાહથી નહી એ મધુકર

દુષ્યન્ત વીના નહી મરે ભમર

હસ્તીન પુરનો રાય કહેવાય છે

તપોવનનો રક્ષણ કરે છે

(રાજા પાસ આવીને)

શાર્દુલવીક્રીડીત છંદ

છે તે રૂપ ખરાબ આ—એ રાગ.

રાજા—આપડા અતિશે અકળાએ છે, આ દુષ્ટ મધુકરથી
મૃત્યુ કરૂ એનો અહીં મારા કરથી—આપડા

(રાજા ભમરાને મારી નાખે છે)

ગઝલ

(અરે બાવા તું સ ભીખશા—એ રાગ)

અનસૂ—ક્યા કુળનાં તમો રાય છો, વાત વિસતારી સરવે કહો

,, કાંહાની વાશ શું છે નામ, શીધ આવ્યા આએ ધામ

રાજા—વંસ શુત હું છું ક્ષત્રી-દુષ્યન્ત રાય નો મંત્રિ
હસ્તીના પુરમાં મારો સ્થાન-પ્રવાશી કરવા આવ્યો વન
પ્રિયવંદા—બચાવી રૂડી બાઈ અમારી-અમે છઈએ તારા ઉપકારી
,, મુંજાવતો દુષ્યન્ટ મધુકર—તેને તમો મારેયો આશર
રાજા—અન્યાએ નથી મધુરકરનું—ગાયલ મન થયું એનું
,, હું ભુલ્યો સુધ બુધ મારી, દેખી રૂડી બાઈ તમારી
પ્રિયવંદા—સીધ છુપાવો તમારો ધામ-દુષ્યન્ત છે તમારો નામ
,, આ અંગોઠી છે એની—ઉપર નામની નિશાની
રાજા—મને આપીછે રાય ઈનામ—મંત્રી મારો છે જે નામ
,, એક દિન કરીયું રૂડું કામ—તેથી આપીછે રાય ઈનામ
અનસુયા...અશુભ શું બોલો રાય—અંગોઠી નહી મંત્રિને અપાય
,, રાજ વંશીની નથી એ રીત-વદો શું વેણુ વદને અનિત
(શકુન્તલા રાજાને જોઈ વખાણ કરેછે)

કુમરી—ખમાચ
(બોલી હોએતો સુરત પ્યારી—એ રાગ)

શકુન્તલા—સુરત પ્યારી—સારી સુરત પ્યારી
એતો સુરત પ્યારી—મીઠી—સુરત પ્યારી— સુરત

મારી મધુકર—ચિત ચોરીયું
છુટી સુધ બુધ મારી રે—એતો સુરત
બે લગાડી પ્રેમ પ્રીતની
બદને ભુલી શુધ મારી રે—એતો શુરત
મારી મધુકર જોબન લુટીયો
ગાયલ થઈ હું બેજારી રે—એતો શુરત

(શકુન્તલા તથા રાજા એક એકના સામો જુવેછે ને પરડો પડેછે)

પ્રવેસ ત્રીજો

સ્થળ તપોવનમાં

રાજા દુષ્યન્તના લશકરની છાવણી

(રાજા તથા વિદુષક પ્રવેશ કરેછે)

ગીત

દુષ્યન્ત—સાંભળ શાણુ મિત્ર કહુ વિવેકની વાત
શુંદર બાગ દેખયો આજ—વળી વનિતા જાત
નિરખી શુંદરી તેમાં લાગી મારી આશ
એ અરથે મિત્ર હું થયો બહુ નિરાશ
શું વરણુ કરૂં તેહનુ ગણુતાં ન પાર હોય
વરણુ એનુ કરી શકે નહીં કવિ કોય

પ્રવેશ ચોથો

સ્થળ તપોવનમાં બાગ

(શાહેલીઓ તથા શકુન્તલા પલંગ પર બેઠીલીઓ છે)

ગજલ

(રશીલી તારી શુરત દેખી—એ રાગ)

શકુન્તલા—સુરત સારી, દેખીને તારી—લાગી પ્રીતે પ્રેમ કટારી
પ્રાત દીન ધિયાન ધરૂંછું, લાગી તુંજમાં આશ મારી—સુરત
આવ્યાં બાગમાં તમ જે દી, થયો રોમગે અંગ તે દી
અંતર કર્યો મુજથી એ દી પછેથી હુ થઈ બહુ બેજારી-સુ
જોઈ જોઈ હુ કુસુંમ કલી—પ્રીતી દિન હુ રહુ પ્રફુલી
તેતો શરમે હું ગઇ ભુલી—લાગેછે મને હવે અકારી—સુરત
ધિયાન ધરૂંછું શદા તારો—પ્રેમ દ્રષ્ટે દાસી ઉગારો
મનો રથ પુરો ને કરો મારો—જેથી લાગું શરવે સારી-સુ

— —

દોહેરા

(ઓ પ્રભુ તું એક છે શરજ્યો તે—એ રાગ)

શકુન્તલા—ચે લગાડી પ્રીતની, મુજ પ્રાણ આધાર
ચને લગાડી તજી ગયા કિધી દુઃખી અપાર

પ્રીતી દિન રહુ તુજને જેમ બપીઓ કરે પુકાર
દરગુજુ દે દયાલુ થઇ, દારી જાણી નગધાર

(શકુન્તલા બેહોશ થઇને પડે છે, ગાહેલી પકડી લેઈ, પલંગપર સુવરાવીને ધીરજ આપેછે)

ગરબી

(મહેલે પધારો માહારાજ—એ રાગ)

સખી—મારો વાણી તું થાને શમ—વાલી કમ થઇ વ્યાકુળા
સમજ તું તો છેની પ્રેમ—વાલી કમ ગઈ વ્યાકુળા

સાખી { ચિંતાથી ચતુરાઇ ગટે—સેસે ગટે શરીર
આતુર થઇ કયા અરપે—કમ થઈ તું રે અધીર—વાલી

સાખી { બેયાન બતાવ બહેની તું છે ચંપલ સુજાણ
ગુપ્ત વાત છુપ્યા થકી—થાએ દુઃખ માંહે હાણ—વાલી

રાગ ઇંદર સભા (શકુન્તલા ઉઠીને

શકુન્તલા—સાંભળ મરી વાણી સખી કહું વાત સકલ
તપોવનના રક્ષ કરવા આવ્યા રાય ચપલ
[illegible] વારી નરખી તેની, બાની તેમાં આશ

અભિલાષ છે મળવાનો તેડી આવો મુજ પાશ
એ આગ્રહે બેની હું થઇ છું બહુ આતુર
ઉપકાર માનું હું તમારો લઇ આવો જરૂર

એજ રાગ

પ્રીયવંદા—સાંભળ શકુન્તલા કહું છું સાચી વાત
પત્ર લખી આપ તું, પ્રીતે તારે હાથ

(એટલામાં રાજા દુષ્યન્ત પ્રવેશ કરેછે, શકુન્તલાને જોઈ વખાણ કરેછે

ગજલ (બીહાગડો)

મૃગ લોચની—એ રાગ.

રાજા—ચપલ ચાલની હંસ હાલની ઓ મદન મધુર —]
નરખી પ્યારી તુજને થયો બહુ આતુર—ચપલ
મુખ કાંતી દેખી તારી, ચંદ્ર ઘટે પ્રકાશ
શકુન્તલા પ્યારી માંયરી, કરને પુરી આસ—ચપલ

પ્રીયવંદા—થા બેની ગંભિર હવે, ઇચ્છા થઇ પુરણ તુજ તણી
આવ્યા આપે દુષ્યન્ત, છે જે તુજને રમણીક

ગજલ

આસ તારી પ્રીતમ—એ રાગ.

શકુન્તલા હામ હતી જે મુને અંતીસે. પુરી થઇ આજે શણી (બે)
અવાકુળ વ્યાકુળ સરવે ઉડી. શાનત શહેનને થઇ
બેની આભાર માનું તમારો,વધામણી આપીવાબાની શણી

દાદરો

(ધુન કુસરાક ગીલાએ ગુની—એ રાગ)

પ્રીયવંદા—ચાલો બેની વેગે આપને બાગ જઈએ રે

સંધ્યાકાળનું સમય થઈયું છે, તેથી તઈઆર થઈએ રે—ચા૦

પિતર સરવેના રાહે જોતા હશે

માટે આપણે ચાલીએ રે—ચાલો બેની વેગે આપ

ઝીલા (કાફી)

(માતાજી મને મર કરી રજા આપ રે—એ રાગ

શકુન્તલા—બેની નવા દર્ભનો કંટો મારા ચરણે લાગો રે૦

તેથી ગઈ હું પડી, ચલાતુ નથી જરી—બેની

તમો જાવો આગળ રે, હું આવું છું પાછળ રે૦

આ કંટો કહાડી, હું આવું છું પછાડી

એ વિધ વાત મારી માતા કને કેજો રે—બેની

(પ્રીયવંદ અને આનસુયા જાયછે)

મહીદીપ છંદ

સમઆસુ સરાગ મિત...એ રાગ

રાજા—વિનવી પ્રીતે, મહ પ્રીય કર સુખી મને

[illegible] પ્યારી, જાવા દઉં શું તને—વિનવી

ચાલ ચપલે ચીત શકલ ચોરીયું
તે તને મુકત નહીં તજી જાવું મને—વિનતી
નયને નરખી મારી પ્રેમ કરારી
નિરાશ કરતાં મને એ નટે નહીં તને—વિનતી

(સાંભળ અધીર શુંદરી—એ રાગ)

શકુન્તલા—સાભળ શાણા રાય તું—પ્રીતીની નીતિ હું કહું—ટેક
રાજા—એવા આચરણ હું જાણું છું—ટેક
શકુન્તલા—માતપિતા કહા વિના, નહી વરૂ તુજને મના
રાજા—પિતર તારાની નહી ચીંતા—શાંભળ
શકુન્તલા—એ વાત શાચી તમારી છે—જુવન નિતી નઠારીછે
પરણુ મમતા મારી છે—શાંભળ
શકુન્તલા—એ વાત કદી નહી થાય—એમાં મારો હોય અન્ય
રાજા—અન્ય તારો લેશ ન થાય—શાંભળ
શકુન્તલા—નહી કોહીં છે મુજ પાશ અવની આ મારો અવાસ
રાજા—સુશીરવી છે શાખ્ય શાન—શાંભળ
શકુન્તલા—તુજને મુજ તાત પાશ—કરૂં તારી પુરી આશ
રાજા—ના કહીશ તો કરીશ દેહનો નાશ—શાંભળ

કલ્યાણ

(સુખમાં પોઢને પ્રાણ પતિ મારા—એ રાગ)

શકુન્તલા—ક્રોધ ન કરો વાલા, પ્રીય પતી પ્યારા

દાસી જાણી રાખો ચરણે તમારા—ક્રોધ

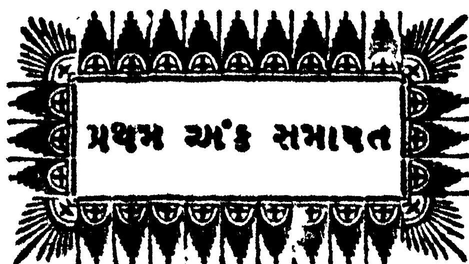
સુગણ વિવેકના સાંભળી વચન,

મન વાછનાં પુરી કીધી પ્યારા—ક્રોધ

સંધ્યાકાળનો સમય થયું છે

ચાલો મહેલ પાન કરીએ પ્યારા—ક્રોધ

(રાજા દુષ્યન્ત તથા શકુન્તલા પલંગ પર બેસે છે, પરદો પડે છે)

અંક બીજો—પ્રવેશ બાજો

સ્થળ તપોવનમાં કણ્વ રૂષિના દિવાનખાનું

(રાજા દુષ્યન્ત તથા શકુન્તલા ઉભેલાં છે)

ગઝલ

(ધીરી થાને સીધને ખીય—એ રાગ)

રાજા—હે પ્રીય જવા દે, હાંસીને આજે મને;
રાજ મારો સર્વે પ્યારી. મુજ વિના હસે બેજારી;
મંત્રિ મારો મુજ મળવાને, આતુર હશે ત્યાં કને
શકુન્તલા—બોલો શું પીયુ અનીત, કદી નહી તોડું પ્રીત;
કોને હું કહું પીયુ, કોણ કહેસે પ્યારી મને
રાજા—હે પ્રીય જવા દે, હાંસીને આજે મને;
શકુન્તલા—મુજ પીતાને પુછ્યો નહીં, કિંતુ તને થાપ્યો સહીં;
પુછે જો કાંઈ તારો પીયુ, શું ઉતર દઊં તેને;
રાજા—હે પ્રીય જવા દે, હાંસીને આજે મને;
આપું છું અંગોઠી ચિન્હ, સુખેથી બગાડી શન્હ;
પ્રીતી દિન પેરજે, કરજે યાદ મને—હે પ્રીય
(રાજા પોતાની યાદગીરીમાં વીંટી આપેછે, બેઠી જાયછે

પ્રવેસ બીજો

સ્થળ—તપોવનમાં કણ્વરૂષિ આશ્રમ

સાખી મરાઠી ચાલની

(પ્રીયવંદા તથા અસુયા ઉભેલાછે, શકુન્તલા પ્રવેશ કરેછે)

•પ્રીયવંદ—દુર્વાસા રૂષિએ આપ્યો શ્રાપ બેની અજાણે તંને આજ—(બે)
તે તોડી અમે ચરણે પડી, કીધો અમે તારો કાજ (બે) દુર્વા.
તુજ પીયુંથી વિરોધ થાએ કદી—બતાવ જે નીશાની (બે) દુર્વા.
તો તુને તતકાળ—ઓળખશે પીયુ તારો-બેની (બે) દુર્વા.

(ગૌતમીઓ અને સારંગરાવ તથા શારદરત તથા કણ્વ વગેરે પ્રવેસ કરેછે).

ગરબી

ગૌતમીઓ—સુભ શકુન થાએછે સધારો બાઇ સાસરે
રમણિકબાઇ તું વર પામીછે, નહી તેમાં લેશ ખામીછે—સધારો
પ્રથમ કરેઆં ગાંધર્વ લગન—પીતા થયા મગન—સધારો
સાસુ સસરાનો કહેયો કરજો—કહેતે એકાચિતે ધરજો=સધારો
રતન જડીત આપ્યાછે ચીર, સધારો થઇ ગંભીર=સધારો

(પ્રિયવંદા ભેટીને રડેછે, શકુન્તલા દીલાસો આપેછે)

બારમાસી

(સખી આવેલો કારતક—એ રાગ)

શકુન્તલા=મારી પ્રીયવંદા છોડ અધીર, થાને તું સમ રે
થયું સાસરીઆનો રાજ, સમજ તું તો પ્રમરે—ટેક
અન્ય થયું અજાણે કહી, તે કરજે ક્ષમાયરે
પ્રીતી દિન સંભારજે મને, જીવ અંતી અકળાય રે—મારી
બોલ્યું ચાલ્યું થયું હોયતે, ધરજે ન ધયાન રે
બાલપણમાં હતા બાલ, હતો નહી જ્ઞાન રે—મારી

(શકુન્તલાને ભેટી સરવે પોતપોતાને ગેર જાયછે, શકુન્તલાને સારંગરાવ તથા શારદત્ત અને ગૌતમી પરાવવા જાયછે).

પ્રવેસ ત્રીનો

સ્થળ–રસ્તો

(મકનાં શનેયાસી ભંગનાં કેફમાં દોલતા ગાતા પ્રવેશ કરેછે)

ઇંગ્રેજી રાગ

Lucy Neel. (એ રાગ)

સન્યાસી—રંગ રંગ રંગ રંગ–ખુબ એશ ઉડા આહો
શકુન્તલા કેબીયાકી, ખુબ મજા ઉડા આહો

શકુન્તલા જાતી, અપને ગામકો,
હસી ખુશાલીજુ, હમ મેમાન બને હો—રંગ
ભંગ પીકે રંગ-હમને રચા એ હો
શકુન્તલા ઔર દુષ્યન્ત નામ ગાય હો—રંગ

પ્રવેશ ચોથો

સ્થળ—દુષ્યન્ત રાજાની સભા

(સરવે દરબારીઓ બેઠાછે)

ગીત

રાજા—શાણા મંત્રિ કરો એક કાજ
રામશીંગને તળાવો આજ
પ્રધાન—આપની આગન્યા પ્રમાણે છું હું તૈયાર
સાનુમતીને બોલાવ એ ચોપદાર

(ચોપદાર જાયછે રામશીંગઓ પ્રવેશ કરેછે)

રામશીંગ—હે સાનુમંતી ગાયન કરી મનકર પ્રસન
રીઝે સભા સારી બોલ મધુર વચન

કહેરવો (નાચતાં નાચતાં)

રામશીંગવો—રાજાતો પેયારી જાવું-કલબાન-હા હા રે કલબાન (બે)

છોદી ન દયાલ-સઉપે માયાલ;

દેતાં છોરંકને દાન-હાંહા રે-દાન—રાજાતો

દીષ્ટી પ્રમવાલી—દિન દયાલી

રૂડું અંગ—ગ્યાન—હાહા રે—ગ્યાન—રાજાતો

રમણીક મત્રિ—પુરો હીત પાશ

તેતો છે સર્વે દયાવાન—હાહા રે દયાવાન—રાજાતો

બેત

દુષ્યન્ત—શાણા પ્રધાનજી થયું છે પ્રસન મન આજ

માટે આપો રામશીંગવાને ઇનામરૂપી શાજ

(પ્રધાન તથા રામશીંગવો જાયછે). (સારંગરવ તથા

શારદરત અને ગોતમી તથા શકુન્તલા પ્રવેશ

કરેછે).

ગજલ

(અરે બાવા મે બીખારા—એ રાગ

સારંગરાર—આપે પ્રસ પરથી મન, શકુન્તલા શાથે કરેઆં લગન

તે જાણી વાત કણ્વ થયા પ્રસન, કરીમોજ નીરખી થઇ મન

રાજા—અરે ઋષિજી એ શું બોલો, બોલતાં શબ્દ નહીં તોલો

નથી પરણેયો એ વનીતા, વરો શું. વેણુ અનીતા

શકુન્તલા—પ્રાણ પતી એ શું બોલો અનીત, નથી આપના કુળની રીત

કીધાં બાગમાં ગાંધર્વ લગન. ધરી એક અંતરેથી મન

રાજા—અશુભ શું બોલેછે, તું, ઓળખતો નથી તુજને હું

કલંકચડી ઋષિજી શું આવ્યા. ગર્ભવંતી નારી લાવ્યા

ગૌતમી—બતાવ એંધાણીનું બાળ, ઓળખશે તુંને તો તતકાળ

આપીછે તુજને જે ચિન્હ, લગાડી તુજને દેદી શાન

રાજા—છે નારી તુજનેં ધીકાર, ખોટાં કલંક ચડાવે તું નાર

એવાં આવનારશે જો જન. કેમ ચાલશે તો ભુવન

પીલુ

શકુન્તલા—નહીં નહીં તું નાં તીરસ્કાર (બે)

નહીં ગટે તુજને, એ પ્રાણ આધાર—નહી

મધ પીક શુણી હું મવેર જીવું

તેને તું કુરૂડ દ્રષ્ટના ધીકાર—નહી

નીતી છોડી અનીતી કરો છો
એ ગટે નહીં તું જને લગાર—નહીં
અભિજ્ઞાની જાતે આપી
તેતો મન વીચે વીચાર—નહીં

૫૬

(વાદળ ફાટવા માંડીયું—એ રાગ)

રાજા—બતાવ મારી અભિજ્ઞાની, તો તુજને રાખું શાચી માની
શકુન્તલા—અભિજ્ઞાની મુજને આપી; પ્રીતે દાશી કરી થાપી
એધાંણીમાં આપી અંગોઠી, કદી નાખે બોલું પીયુ જુઠી
રાજા—દેખાડ મારી તું અહી અંગોઠી, તો તુને માનું હું શાચી
શકુન્તલા—અરે દુષ્ટી કેમ થઇ વેરણ મને, આશ્રમે તજી ગઇ દયા ન આવી તને
સારંગરાવ—અરે શકુન્તલા નકર વલોપાત, શનાન કરતાં ગઇ બરેખાત

———

ગજલ બેરવી

દેખીને બધનમાં મને થતો નથી—એ રાગ

શકુન્તલા—અવલી કેમ થઇ અંગોઠી તું અંહી આજ મને (ટે)

પ્રીતમને પેખવી પ્રીત દીન હું
તેને તજીને જાવું, એ ઘટીત નથી તને—અવલી
શું જાય છે તું આ સમે મુજને અહીં
અશ્રુ પાડ્યા મુજને કીધી નીરાશ મને—અવલી
છોડી મુને એકલી તું તજી ગઇ ક્યાં
પ્રથમ એવી ન તુને જાણી દગો દઇશ મને—અવલી
મળવાની પિયુની આશ હતી તુજમાં
આવ પાછી ઝટ થઇ આવ ભુજામાં—અવલી

૫૬

બાદળ ફાટવા માંડીયું—એ રાગ

સારંગરાવ—સંભારજે તું હવે તારી પ્યારી, રાખજે રૂડી રીતે સંભારી
હવે જઇએ છેઇએ અમારે ગેર, દેશું કણ્વને સરવે સમાચાર
(તરણુંડે જાયછે, શકુન્તલા મુરછેત પડેછે)

રાજા—પુરોહિત કરો હવે ઉપાય, એ નારી મુજથી કેમ રખાય
પુરોહિત—રાજન કરો તમે વીચાર, લઇ જાવુંછું મારે ગેર આ નાર
પુત્રી જાણી રાખીશ હું મારી પાસ, લઇ જાવુંછું મારે આવાસ
હમણા આભાથી માલુમ પડશે, શુભ અશુભની ખાત્રી થશે
પુત્રી હવે છોડ ઉડાશ, ચાલ પ્રીતે મારે અવાશ
(પુરોહીત તથા શકુન્તલા જાયછે)

પ્રવેસ પાંચમો

સ્થળ—હસ્તીના પુરમાં એક રસ્તો

(એક માછી હાથમાં ઝારી લઈને પ્રવેશ કરેછે)

કહેરવો

સાડેતીન પૈસે—એ રાગ

માછી—બે દોડીએ સેર માછલી નહીં દવું॰
માછલી નહીં દવું માછલી નહીં બેચું—બે
નાની એક માછલીમાં નાખી આ વીંટી॰
ચઢે હું વેચવા જાઉં કોઇ ન કરે ખરીડી—બે
બાપડી બે પસ્તાવાડે પડી બુરી બહુ નઠારી॰
આપું જઇ તેને તો, થાએ શાજી બારી—બે

(જાનુક પ્રવેશ કરેછે)

જાનુક=અરે બનીઆતે એ કાંસે લાએ બાંટી
સચ બોલ નહીંતો મારંગા મે જુતી॰
માછી—બે દોડીએ સેર માછલી નહીં દવું॰
જાનુક—દેખો કોટવાલ શાહેબ એ શાહાકી બાંટી

(કોટવાલ તથા સુચક પ્રવેશ કરેછે)

શચ નહી બોલતા બનીયા મારતા હું મે લાઠી૦

માછી—બે દોડીએ શેર માછલી નહી દવું૦

કોટવાલ—અરે દુષ્ટ ચંડા તેં કાંથી કાડી આ વીંટી,

આપ એ છે ગયની નહીંતો બધશ લુટી૦

માછી—બે દોડીએ સેર માછલી નહીં દવું૦

સાંભળો બાપુ કવુંછું હું શાચી વાત,

માછલી કાપતાં, મલી ખરેખાત—બે દોડીએ

કોટવાલ—સીપાઇ હું જાવુંછું રાજાજીને પાશ૦　　　　(જાયછે

માછી—અરે ભગવાન તુટી મારી દીલની આશ

બે દોડીએ સેર માછલી હું રે દવું

જા.-સુ.-ફાંસી તુઝકો દેંગે [illegible] તું [illegible] ભાગી (મારેછે)

માછી—અંગોઠીને મારા ઉપર શું [illegible] [illegible]

બે દોડીએ સેર માછલી હું રે દવું (કોટવાલ પ્રવેશ કરેછે)

કોટવાલ—છોડો સીપાઇઓ એને મલીછે ઇનામ

માછી—ભગવાન તારું હારું કરે થયું હવે આરામ—બે દોડી

કોટવાલ—ચાલો માછી તને આપું હું ઇનામ

માછી—ચાલો કોટવાલ એ છે મારું કામ...બે દોડીએ

(સરવે જાયછે)

પ્રવેશ છઠ્ઠો

સ્થળ—પુરોહિતનો બાગ

(શકુન્તલા શિલાપર બેઠીછે)

વેરાવળી

વનચર વીરા વધામણી—એ રાગ

શકુન્તલા—એવીશી અપરાધી હું થઇ દુઃખ ખમવા શરણ

શંકર શરણું અતીશ હું, આવી મરણ—એવી

પ્રથમ પૂર્વે જનમમે પાપ કુડ કરેલ;

આ ભવે ભોગવવા પડે, ફડ આ મલેલ—એવી

તોડી શરોવર પારરે, બાગમ ધરમના ધામ;

ધુટી હશે કુવારી જાન રે, મારેઆ ભોરબંધ નામ—એવી

મેન ભાણેજની કીધી હાણ—તોડયા નદીના પુલ

વીરોધ થયો પીયુંનું મને કીધો પાપ કરેલ—એવી

અમુલ ગાક્ષી પુરી હશે, દાધલ રંકને દુઃખ

શતરૂ થઆ આ સમે—આવી ઉભા શનમુખ—એવી

(આકાશમાં ગણગણાત થાએછે, થોડી વાર રહી મનેકા

અપ્સરા સીંગાસણપર બેસી પ્રવેશ કરેછે).

ગઝલ

(ધીરી થાને સીધને ખાએ—એ રાહ)

ધીરી થાને પુત્રી આવી શાએતા કરવા તારી,
અનર્થ તારો શાંભળી થઈ હું બેનરી—ધીરી
પતીએ કરે એ ધીકાર=ચીંતા ન કર લગાર
ચાલ મારે અવાસે રાખું તુને શંભારી—ધીરી

(શકુન્તલા તથા મનકાનીંગાશણુપર બેસી આકાશ માર્ગે જાયછે)

પ્રવેસ સાતમો

સ્થળ—દુષ્યન્ત રાજાનો દીવાનખાનો

ગઝલ—બેત

રહું સુ નસીબ દુઃખ...એ રાહ

રાજા—અરે રે દેવ તે શું દુઃખીઓ કીધા છે,
અભિમાનમાં ચડાવી દીધોછે—અરે
અભિલાશથી પ્રીય મળવા આવી,
તેને તે દુષ્ટ તેયાગ કરાવી—અરે

(અંગોઠી જોઈ) અવળી કેમ થઈ આ અંગોઠી,
મુજ પ્રીયાને તેં પાડી જુઠી—અરે
અનર્થ પ્રીયાપે કીધાં અપાર,
વીના વાંક પ્રીયાને કાધો ...—અરે

(માતીલ પ્રવેશ કરેછે)

મણીદીપ છંદ

સપમ ચરણ સમગણ મીતર... એ રાહ

માતીલ—ઓ પૃથ્વીપતી રાજ પ્રીતેથી પધારો
ઈંદ્ર તેડીઓ તમને તેથી સુખે શધારો... ઓ પૃથ્વી

પ્રવેસ આંઠમો

સ્થળ હમકોટમાંનો જંગલ

(ગૌતમી તથા સર્વદમન પ્રવેશ કરેછે)

પદ

મુરત એ તેરી બેગાણી... એ રાહ

ગૌતમી ન કરો અઃકીઆલ; ચાલો ઘેર જઈએ આપણે બાળ
જુવે વાટ જનની, જે શકુન્તલા તારી
તુજ વીના અકળાયછે, થઈછે બેનારી—ન કરો

મળવાની અભીલાશછે, નાખેછે નીશવાશ,

ઉભી શામને વાટ જુવેછે થઇછે બહુ નીરાશ—ન કરો

સર્વદમન—સુન તું પ્યારી શખી મારી, ન કર બક બકાટ૦

,,　આ કેશરીનું મૃત કરીને આલીશ તારી શાથ—ન કરો

સીંહીને—અરે વનરાય તું વદ ન તારો ઉગાર

દંત કડાદાર તારા હું ઊભો ભોજનાર—ન કરો

(દુષ્યન્ત પ્રવેશ કરેછે, સર્વદમનને જોઇ વખાણ કરેછે)

ઓખાહરણનો ઢાળ

દુષ્યન્ત—આ બાળ દીસે બળવાન, રૂડી માતાએ આપેયો જ્ઞાન.

વીરપુત્ર છે કોઇ બાળ—હંશ શમાન એની છે ચાલ

નખ વીટાંણા જેમ કલી=મુખ કાંતી રહીછે ફુલી.

ધન્યછે એના તાતને—ધન્યછે એની માતને.

જેની પાસે એવું રતન=ધન્યછે એનુ ભુવન.

ગજલ

દયાલુ દેવ કૃપાલુ તું—એ રાહ

દુષ્યન્ત—અરે બાઇ તું કહે શાચી વાત—આ બાળની કહીંછે માત-અ

શું નામછે એના તાતનો=કહોનો વંસ કહીં જાતનો -અ

ગૌતમી—સાંભળો સુખકારી રાય—માત એની શકુન્તલા થાય—અ૦

પોરવ વંશનો વીર્યવાન જાત—દુષ્યન્તછે એનો તાત=અ૦

એના માતને પતીએ તજી=એવી દશની થઇ મરજી—અ૦

મેનકા જે શકુન્તલાની માત=તેડી લાવી તે પોતાની શંગાત-અ

દુષ્યન્ત—દુષ્યન્તરાય મારૂં નામ=બતાવો શકુન્તલાનું ધામ—અ૦

(સર્વદમનને)ચાલો બાળ હું તમારો તાત-ચાલો ઘેર મુજ તમો શંગાત

પ્રવેસ નવમો

સ્થળ=હેમકોટમાં કશપરૂષિનો દીવાનખાનો

(શકુન્તલા ઉદાશમાં પલંગપર બેઠીછે, રાજા દુષ્યન્ત તથા શર્વદમન અને ગૌતમી પ્રવેશ કરેછે, શકુન્તલાને બેઠીને દુષ્યન્ત)

બેત

દુષ્યન્ત—પ્યારી-પ્યારી ક્ષમા કરજે નીરધાર,

અનરથ તુજપે મેં કીધા અપાર.

વિના વાંકે તુજને કીધા પ્રહાર,

એ અન્યાથી મુજને ઉગાર.

આવીયું અન્ધારૂં પ્યારી મને,

તેથી તેયાગ કરેયો તને.

નાશ થયું અન્ધારનો જેયારે,

પ્યારાં યાદ આવી તીઆરે.

મુદ્રીકા થઇ મુજને અરી,
તુજથી મને પ્યારી છુટી કરી.

(મુરછા પડેછે, શકુન્તલા શાંનત કરેછે)

ગજલ

જહદએદાર હો—એ ગગ

શકુન્તલા—ઉઠો આનંદ કરારે. પ્રીયપતી ગંભીર થઈ
એમાં અન્ય આપણું નહીં,
વધીએ જગીઆ સેખં શહી—ઉઠો
પુર્વે મે પાપ બહુ કરેલું, તે આ ભવે મને નડેલું.
એમાં અન્યા મારૂં થયું, હતું શાપ મુજને શહી—ઉઠો૦
અંગે સ્વામી થવો સમ—શમજો તમો છોની પ્રમ.
થએલી વાલમ વાત વિશારો. દાશી જાણી મને સહી—ઉઠો

(દુષ્યન્ત ઉઠેછે, કંશપ પ્રવેશ કરેછે)

પદ

વાદળ ફાટવા માંડીયું—એ ગહ

કંશપ—થાવો શાણાઓ તમો શાનત,તમારા વિયોગનો આવીઓછે અંત
શુભે સ્રી બાળ ઘેર શધારો, ઇંદ્ર રથમાં બેશી પધારો.

ઇશ્વર કલ્યાણ કરશે તમારો, વચન સ્વીકારી લેજે તું મારો.
આવા આશીરવાદ હું દેઉં છું, જે થાએ તમારો એમ કહું છું
કોઈ દીન નહીં કરજે અભિમાન, યજન કરી રાખજે દેવનો ય
માન.

દુષ્યન્ત—કદી નહીં ભુલું તમારો વચન, થઆછો મુજપે તમો પ્રસન
પરંતુ માગું તે વચન મુજને મલે, ભરતમુનીનો વચન ફલે.

કશ્યપ—એયત્ન કરી પ્રમ કરો ને રાજ, સેવો શરસ્વતી કરી રૂડું કાજ
જેથી વધશે વંસનું પરીવાર, ભવોભવ થસે તમારો આધાર,
સરવે મલી કરો રાજજોને શલાંમ, એમ ખલાસ થયોછે તમામ.

લાવણી

સર્વે—અમારી મીજલશ પવીત્ર કધી પધારીને અવાર,
અમપર મોટો કીધો ઉપકાર.
ભજી બતાવીઓ અમે શકુન્તલાનો ઓપેરા,
ચુક હોએ ક્ષમા કરો શક્ષ વાંચનારા—અમારી

